

Virgil Mihăilescu-Bîrliba

New data concerning the hoard of roman *denarii* from Buda

Summary: A hoard containing twenty-one Roman *denarii* was accidentally found in Buda (Vrancea County). There are eighteen Roman Republican *denarii* (129-32 B. C.) and three Imperial ones (29/27 BC – 2 BC/4 AD) This hoard has been discovered near a settlement of La Tène type. The hoard from Buda was found in the east of Dacia, on the lower course of the Hierasvs (Siret) river and its secondary branches. Other fourteen hoards of Roman Republican and early Roman Imperial *denarii* have also been found in the same area, having similar monetary structures and their most recent coins dated about in the same chronological sequence. In the same geographical area have also been identified the large fortified Dacians settlements (*davae*) from Galați – Barboși, Poiana, Cândești, Răcățău, Brad and Piatra Neamț – Bâta Doamnei. All this information prove the economic and political power of Geto-Dacians living in this region in the 1st c. BC and the 1st c. AD as well as their complex relationships with Rome.

Keywords: tezaur, Buda, denari, Dacia, Valea Siretului.

Publicat relativ recent¹, tezaurul de la Buda (com. Corbița, jud. Vrancea) nu a reținut de la început întreaga atenție a cercetătorilor, inclusiv din partea editorilor. Ulterior, pe măsură ce unele dintre caracteristicile sale au devenit mai evidente, s-a impus necesitatea unei noi abordări a investigației.

Amintim rezumativ condițiile sale de descoperire: în anul 1995 (dată nesigură), cu prilejul săpării unei gropi pentru plantarea viței de vie, au fost recuperati 21 de denari romani, care au ajuns în Colecția Numismatică a Institutului de Arheologie Iași. Nu se știe dimensiunea exactă a depozitului monetar de la Buda, deoarece toate datele de pe

---

* Versiunea în limba engleză a articolului de față, intitulată **New data concerning the hoard of roman *denarii* from Buda**, a fost publicată în I. Piso, V. Rusu-Bolindeț, R. Varga, S. Mustață, E. Beu-Dachin, L. Ruscu (eds.), **Scripta classica. Radu Ardevan sexagenario dedicata**, Cluj-Napoca, Mega Publishing House, 2011, p. 475-480.

¹ Virgil Mihăilescu-Bîrliba, Eugen Nicolae și Costică Asăvoaie, **Descoperiri monetare din Moldova. III**, în *ArhMold*, 22, 1999 (2002), p. 219-224.

teren, dar și analiza numismatică indică nerecuperarea sa integrală.

Așa cum s-a precizat în timpul cercetării de la locul descoperirii, platoul unde s-a găsit tezaurul pare să fi făcut parte dintr-un vast ansamblu de tip La Tène, însă care ar putea fi bine cunoscut doar în cadrul unor campanii îndelungate de săpături arheologice. De la locul presupus al descoperirii, ca și de pe întreaga suprafață a monumentului au fost recoltate fragmente ceramice, care aparțin aceluiași orizont cultural menționat².

Pentru aprofundarea cercetării, socotim util să redăm mai jos succint catalogul monedelor găsite la Buda³.

1. AR. 3,79 g; →; 17 x 18 mm; slab conservată; pe avers, în spate, se află o incizie semilunară (. *Q. PILIPVS*. Crawford, 259/1, Roma, 129 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/38.

2. AR. 3,70 g; ↑; 18 x 19 mm; satisfăcător conservată. *Q. FABI LABEO*. Crawford, 273/1, Roma, 124 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/39.

3. AR. 3,60 g; ↘; 19 x 20 mm; foarte slab conservată și deformată prin lovire; pe avers, pe obrazul zeiței Roma, se află o contramarcă formată din trei linii scurte verticale ||| sau **ICI**. *M. TVLLI*. Crawford, 280/1, Roma, 120 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/40.

4. AR. 3,63 g; ✓; 19 x 20 mm; slab conservată; pe revers, deasupra, se află inciziile: **I'y**. *L. FOVRI L. F PHILI*. Crawford, 281, Roma, 119 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/41.

5. AR. 3,67 g; ↘; 16 x 17 mm; foarte slab conservată. *M. CIPI M. F.* Crawford, 289/1, Roma, 115 sau 114 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/42.

6. AR. 3,69 g; ✓; 17 x 18,5 mm; foarte slab conservată, cu legende aproape ilizibile; pe avers, în fața capului, se află o contramarcă semilunară: (; pe revers, sub quadrigă, se află o alta: **s**. *L. SENTI C. F.* Crawford, 325/1a, Roma, 101 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/43.

7. AR. 3,75 g; ✓; 17 x 19 mm; satisfăcător conservată; pe avers, în spatele capului zeiței Roma, se află marca de control **H. D.** *SILANVS L. F.* Crawford, 337/3, Roma, 91 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/44.

8. AR. 3,67 g; ✓; 17 mm; slab conservată; pe avers, în spatele capului zeului Apollo, se află un topor **bipennis**, ca marcă de control. *L. PISO L. F. L. N FRVGI*. Crawford, 340/1, Roma, 90 a.Chr. IA Iași. Nr. Inv. 70 051/45.

² *Ibidem*, p. 219-221 și fig. 1 și 2/1.

³ *Ibidem*, p. 224 și fig. 3-4.

9. AR. 3,80 g; ↓; 18 x 19 mm; foarte slab conservată. *M. CATO*. Crawford, 343/1a, Roma, 89 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/46.

10. AR. 3,80 g; ↑; 19 x 20 mm; foarte slab conservată; pe obrazul capului de bărbat de pe avers se află două contramărci semilunare: (,), pe gât, fiind o a treia: (; pe revers, sub quadrigă, se află o alta, de asemenea semilunară: (. *L. IVLI BVRSIO*. Crawford, 352/1a, var. (fără marca de control și atributul lui Mercur), Roma, 85 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/47.

11. AR. 3,91 g; ↗; 20 x 21 mm; slab conservată; pe avers, sub bărbia capului de bărbat, se află o contramarcă semilunară:); pe revers, deasupra zeiței Victoria, este marca de control CA, iar sub quadrigă se distinge contramarca s. *L. IVLI BVRSIO*. Crawford, 352/1c, Roma, 85 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/48.

12. AR (*serratus*). 3,87 g; ←; 19 x 20,5 mm; bine conservată; pe avers, în spatele capului lui Mercur, se află marca de control T. C. *MAMIL LIMETANVS C. F.* Crawford, 362/1, Roma, 82 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/49.

13. AR (*serratus*). 3,69 g; ↑; 18 x 19 mm; slab conservată. *A. POST A. F S. N ALBIN*. Crawford, 372/1, Roma, 81 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/50.

14. AR. (*serratus*). 3,47 g; ↘; 19 x 20 mm; satisfăcător conservată; pe avers, în fața capului zeiței Venus se află contramărcile F și v1; tot pe avers, pe capul aceleiași zeițăi, sunt imprimate alte patru contramărci: II, ⊥, (și Θ. C. *EGNATIVS CN. F CN. N MAXSVMVS*. Crawford, 391/1a, Roma, 75 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/51.

15. AR. 3,82 g; ↓; 18 x 19,5 mm; satisfăcător conservată; pe avers se află marca de control A. L. *CASSI LONGIN*. Crawford, 413/1, Roma, 63 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/52.

16. AR. 3,55 g; ↘; 17 x 20 mm; slab conservată și bătută acentrat pe revers; un fragment marginal este lipsă. *T. CARISIVS IIIVIR*. Crawford, 464/5, Roma, 46 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/53.

17. AR. 3,88 g; ↘; 16 x 19 mm; satisfăcător conservată și bătută acentrat. *OCTAVIANVS*. Crawford, 540/2, monetărie mobilă, 36 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/54.

18. AR. 3,36 g; ↗; 17 mm; satisfăcător conservată; pe avers, în fața capului lui Marcus Antonius, se află inciziile: ^,) și |. *ANTONI*. Crawford, 543/1, monetărie mobilă cu M. Antonius, 32 a.Chr. IAlași. Nr. Inv. 70 051/55.

19. AR. 3,78 g; →; 19 x 21 mm; bine conservată. *AVGVSTVS*. Giard, I, 61, Roma, 29 a. Chr.; RIC, I, 1984, 265a, Roma, c. 29-27 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/56.

20. AR (*fourré*). 2,50 g; ↗; 19,5 x 21,5 mm; slab conservată, cu fisuri și o exfoliere a peliculei de argint, care acoperea miezul de bronz (*pelliculati*). *AVGVSTVS*. Giard, 939, Pergam, 27 a.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/57.

21. AR. 3,73 g; ↙; 19 x 22 mm; bine conservată, dar bătută acentrat. *AVGVSTVS*. Giard, I, 1651, Lyon și ateliere auxiliare, 2 a.Chr. – 4 (?) p.Chr.; RIC, I, 1984, 207, 1A, Lvgdvnvm, 2 a.Chr. (?) – 4 p.Chr. IAIași. Nr. Inv. 70 051/58.

Monedele tezaurului sunt dintr-un bun aliaj de argint, în afară de un exemplar cu miezul de bronz și îmbrăcat cu o peliculă de argint (nr. 20, *pelliculati*). Fără excepție, nominalul este constituit în totalitate din denari, chiar și în cazul piesei *plated (fourrée)*.

În cea mai mare parte, monedele depozitului au fost bătute la Roma (17 ex), la care se adaugă două exemplare provenind din *monetăriile mobile* ale lui Octavianvs (nr. 17) și Marcus Antonivs (nr. 18) și alte două emise la Pergam (nr. 20, *fourée*), respectiv, în Lvgdvnvm (nr. 21).

Trei dintre denarii găsiți la Buda sunt „dintiți” (nr. 12-14, *serrati*) și se datează în deceniile doi și trei ale secolului I a.Chr. Pe 8 dintre piese au fost imprimate diferite contramărci (nr. 1, 3-4, 6, 10-11, 14, 18); astfel de operațiuni au fost uneori repetate (nr. 10, 14, 18) sau executate pe ambele fețe ale monedelor (nr. 6, 10-11). Contramărcile atestă verificările numeroase la care au fost supuși denarii de la Buda, ceea ce le-a permis menținerea lor îndelungată în circulație⁴.

În limita emisunilor prezentate, tezaurul de la Buda, prin structura sa, poate fi încadrat în categoria celor de tip mixt: 6 denari de la sfârșitul secolului al II-lea a.Chr. (129-101 a.Chr.), 1 ex. din primul deceniu al secolului I a.Chr., 6 ex. din al doilea, 1 ex. din al treilea deceniu, 1 ex. din al patrulea deceniu al aceluiași secol, după care urmează, la fel ca și în alte cazuri, un *hiatus*, între 63 și 46 a.Chr., pentru ca șirul monedelor să continue cu 1 ex. din deceniul al șaselea, 2 ex. din deceniul al șaptelea, 2 ex. din deceniul al optulea și 1 ex., datat cu aproximație în anii 2 a.Chr. (?) – 4 p.Chr. Nucleul lotului recuperat se situează în intervalul 129-63 a.Chr. (15 ex.), ceea ce reflectă, în primul

⁴ Virgil Mihailescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, Editura „Junimea”, 1990, p. 108 și urm.

rând, nerecuperarea integrală a tezaurului⁵.

Greutatea totală a denarilor din tezaur este de 76,71 g, cu o pondere medie de 3,6528 g. Cea mai ușoară monedă cântărește 2,50 g, iar cea mai grea este de 3,91 g. Denarii romani republicani (18 ex.) au greutatea de 66,71 g (cu extremele situate între 3,36 g și 3,91 g), cu o medie de 3,7155 g, care corespunde greutateii obișnuite a denarului roman republican din secolul I a.Chr.⁶ Cele trei monede imperiale timpurii cântăresc 10,01 g și au o greutate medie de 3,3366 g (cu limitele între 2,50 g și 3,78 g), apropiată de cea a denarului emis după reforma lui Nero⁷.

O altă problemă importantă este cea a reprezentativității tezaurului de la Buda. Cu alte cuvinte, lotul monetar găsit aici poate reflecta structura generală a întregului depozit? Răspunsul este afirmativ, așa cum s-a mai demonstrat și susținut⁸. De aceea, putem considera că structura loturilor separate întâmplător din masa unui tezaur monetar reflectă în mare măsură configurația întregului. Așa că, și în cazul tezaurului de la Buda, se poate aprecia că monedele recuperate reprezintă structura sa generală, inclusiv cu exemplarele pierdute sau încă nedescoperite.

În spațiul relativ apropiat cu cel al descoperirii de față, se pot menționa și alte depozite monetare asemănătoare, atât în ceea ce privește

⁵ Virgil Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 93-113.

⁶ Friedrich Otto Hultsch, *Griechische und römische Metrologie*, Berlin, 1882, p. 284-285, 310-311; Sture Bolin, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D.*, Stockholm, 1958, p. 48; Michael Hewson Crawford, *Roman Republican Coinage*, II, CUP, Cambridge, 1974, p. 594-595; idem, *La moneta in Grecia e a Roma*, Roma-Bari, Editori Laterza, 1982, p. 101 și urm.; Andrzej Kunisz, *Recherches sur le monnayage et la circulation monétaire sous le règne d'Auguste*, Wrocław-Warzawa-Kraków-Gdańsk, Ossolineum, 1976, p. 44-54; Virgil Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 93 și urm.

⁷ Sture Bolin, *op. cit.*, p. 87; Bucur Mitrea și Zoltán Székely, *Tezaurul monetar de la Fotoș și pătrunderea comercială romană în estul Daciei în secolul I î.e.n.*, în *Materiale*, 2, 1956, p. 674; Virgil Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 73; Richard Duncan-Jones, *Money and government in the Roman Empire*, Cambridge, CUP, 1994, p. 219-229.

⁸ Bucur Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruși-Sibiu și acțiunea carpilor împotriva stăpânirii romane din Dacia în timpul lui Filip Arabul*, în *SCIV*, 4, 1953, 3-4, p. 614; Bucur Mitrea și Constantin S. Nicolaescu-Plopșor, *Monete din timpul republicii romane, descoperite la Ișalnița (Dolj)*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 585; Bucur Mitrea și Zoltán Székely, *op. cit.*, p. 674-676; Bucur Mitrea și Emilia Zaharia, *Descoperirea monetară de la Oboroceni (r. Pașcani, reg. Iași) și importanța sa istorică*, în *ArhMold*, 5, 1967, p. 86-88; Virgil Mihailescu-Bîrliba, *O problemă de statistică numismatică*, în *MemAntiq*, 1, 1969, p. 121-148; Virgil Mihailescu-Bîrliba, Eugen Nicolae și Costică Asăvoaie, *op. cit.*, p. 229.

data finală (27 a.Chr.-14 p.Chr.), cât și în ceea ce privește structura: Bordești (încheiat în 16 a.Chr.), Conțești (încheiat în 14-12 a.Chr.), Cornii de Sus (încheiat în 25-22 sau 19-18 a.Chr.), Galați-Barboși (încheiat în 2 a.Chr.-14 p.Chr.), Odobești (încheiat în 2 a.Chr.-14 p.Chr.), Poiana/1928 (încheiat în 27-15 a.Chr.), Poiana/1938 (încheiat la Avgvstvs?), Poiana/1949 (2 a. Chr.-4 (?) p.Chr.), Poiana II/1950 (încheiat în 2 a.Chr.-4 (?) p.Chr.), Pârgărești (încheiat în 14-12 a.Chr.), Răcătau (încheiat în 8-6 a.Chr.), Sascut (încheiat în 27-20 a.Chr.), Scurta (încheiat în 20-16 a.Chr.) și Târgu Ocna (16 a.Chr.)⁹.

Găsite în mare parte incomplete, în afara unor contexte arheologice sigure, dar și alte considerente (cum sunt prezența monedelor *fournée/plated coins*, a contramărcilor /*countermarks* și a falsurilor /*counterfeits*), ne-au determinat de mai mult timp să susținem că tezaurele din acest grup au fost mult mai târziu îngropate decât datele monedelor lor finale¹⁰. Cauzele pot fi găsite în consecințele unora dintre evenimente politice și militare din acest spațiu și în aceeași secvență cronologică, cum au fost expedițiile lui Tiberivs Plavtivs Silvanvs Aelianvs¹¹, sau financiare, în cazul politicilor monetare duse de către Avgvstvs și urmașii săi, ori a reformei monetare inițiate în timpul lui Nero¹². În ansamblul de mai sus, reforma monetară a lui Avgvstvs este de mare însemnătate. Ca și în cazul altor reforme monetare (Nero, Septimivs Severvs, Caracalla etc.)

⁹ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, **Un tezaur de denari romani găsiți la Piroboridava**, în vol. **În memoria lui Vasile Pârvan**, București, 1934, p. 126-133; Virgil Mihailescu-Bîrliaba, **La monnaie romaine chez les Daces orientaux**, București, Editura Academiei, 1980, p. 291-292, 294-296, 252-253; idem, **Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă**, p. 149-152, 154, 157-158; Bucur Mitrea, **Monedele descoperite în cetățuia geto-dacă de la Poiana**, în *ArhMold*, 34, 2011, p. 205-215; Tiberius D. Părpăuță, **Moneda în Dacia preromană (secolele IV a.Chr.-I p.Chr.)**, Iași, Editura Trinitas, 2006, p. 327, 338-339, 347, 366, 370, 379, 383, 395; Kris Lockyear, **Patterns and Process in Late Roman Republican Coin Hoards, 157-2 BC**, BAR International Series 1733, Oxford, 2007, p. 139-154, 282-283.

¹⁰ Virgil Mihailescu-Bîrliaba, *op.cit.*, p. 41-42; Tiberius D. Părpăuță, *op.cit.*, 140; K. Lockyear, *op.cit.*, p. 139.

¹¹ Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *op.cit.*

¹² Paul Petit, **Le premier siècle de notre ère**, Paris, PUF, 1968, p. 12-15; Michael Hewson Crawford, **La moneta in Grecia e a Roma**, p. 145-147; Richard Duncan-Jones, **Money and government in the Roman Empire**, p. 11-12, 20-32; Andrew Burnett, **La numismatique romaine**, Paris, Editions Errance, 1988, p. 107-112; Frank Beyer, **Geldpolitik in der Römischen Kaiserzeit. Von der Währungsreform des Augustus bis Septimius Severus**, Wiesbaden, DUV, 1995, p. 61 și urm.

și de această dată s-au încheiat multe acumulări monetare, îngropate mai târziu în momente nu totdeauna pe deplin definite¹³. Oricum, insistăm asupra faptului că în tezaurul de la Buda se găsesc nouă monede cu bigă/quadrigă și trei *serratii* (TACITVS, V, 3: *serratos bigatosque*).

Grupul menționat de tezaure, la care se alătură și cel de la Buda, a fost identificat într-o zonă din răsăritul Daciei, bine delimitată geografic (vezi harta, B – tezaure), situată pe cursul inferior al anticului râu Hierasvs (Siret) și al afluenților săi¹⁴. Nu este lipsit de semnificație faptul că în același areal au fost găsite și cercetate marile așezări fortificate (*davae*) (vezi harta, A – așezările dacice) de la Galați-Barboși, Poiana, Cîndești, Răcătău, Brad și Piatra Neamț-Bâtca Doamnei¹⁵. Amploarea și bogăția vestigiilor, numeroasele importuri și obiectele prețioase apărute în aceste site-uri confirmă existența Răcătău, Brad și Piatra Neamț-Bâtca Doamnei¹⁶. Amploarea și bogăția vestigiilor, numeroasele importuri și obiectele prețioase apărute în aceste site-uri confirmă existența în această zonă a unei puternice formațiuni politice, care avea, cel mai probabil, relații stipendiare cu Imperiul Roman¹⁷.

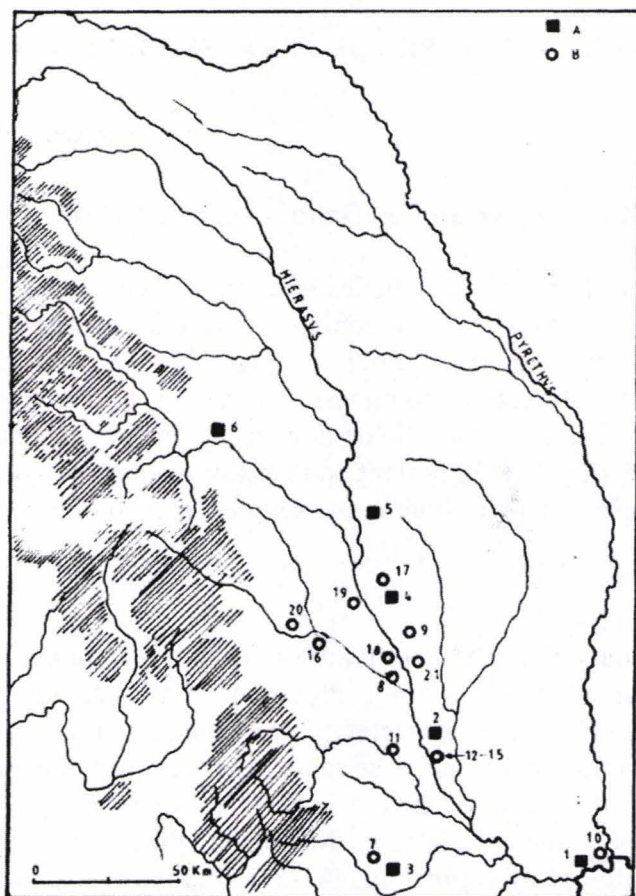
¹³ Andrzej Kunisz, *op.cit.*, p. 34-43, 78-79; 122-132; Michael Hewson Crawford, *Coinage and Money under the Roman Republic. Italy and the Mediterranean Economy*, London, Methuen & Co Ltd, 1985, p. 256-279; Andrew Burnett, *op.cit.*, p. 62-64.

¹⁴ Virgil Mihailescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, p. 43 și 51; idem, *Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n. Economie și monedă*, p. 112-113.

¹⁵ Nicolae Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, Editura Meridiane, 1969; Silviu Sanie, *Bîtea Doamnei* (s.v.), în *DIVR*, p. 94-95; idem, *Barboși* (s.v.), în *EAIVR*, I (A-C), p. 157-158; Alexandru Vulpe, Constantin Preda, Gheorghe Bichir, Poiana (s.v.), în *EAIVR*, III (M-Q), p. 334-336; Marilena Florescu, Cîndești (s.v.), în *DIVR*, p. 168-170; Hadrian Daicoviciu și Alexandru Vulpe, Răcătău de Jos (s.v.), în *DIVR*, p. 498; Alexandru Vulpe, Petrodava (s.v.), în *EAIVR*, III (M-Q), p. 308; Constantin Preda, Bîtea Doamnei (s.v.), în *EAIVR*, I (A-C), p. 186; Vasile Ursachi, Zargidava. Cetatea dacică de la Brad, *Bibliotheca Thracologica X*, București, 1995.

¹⁶ Delia Moisil, Georges Depeyrot, *Les trésors de denier antérieure à Trajane en Roumanie*, Moneta, Wetteren, 2003.

¹⁷ V. Mihăilescu-Bîrliba, *op.cit.*, 1980, p. 42-43; 68-74; 236-243.

Harta Daciei răsăritene. **A** – cetăți dacice (*davae*): 1, Galați-Barboși; 2, Poiana; 3, Căndești; 4, Răcățâu; 5, Brad; 6, Piatra Neamț-Bâtca Doamnei. **B** – tezaure încheiate în perioada 29 a.Chr. (BC)-14 p.Chr. (AD): 7, Bordești; 8, Conțești; 9, Cornii de Sus; 10, Galați-Barboși; 11, Odobești; 12-15, Poiana; 16, Pârgărești; 17, Răcățâu; 18, Sascut; 19, Scurta; 20, Târgu Ocna; 21, Buda.

Eastern Dacia map: **A** – Dacian fortified settlements (*davae*): 1, Galați-Barboși; 2, Poiana; 3, Căndești; 4, Răcățâu; 5, Brad; 6, Piatra Neamț-Bâtca Doamnei. **B** – hoards closed between 29 BC-14 AD: 7, Bordești; 8, Conțești; 9, Cornii de Sus; 10, Galați-Barboși; 11, Odobești; 12-15, Poiana; 16, Pârgărești; 17, Răcățâu; 18, Sascut; 19, Scurta; 20, Târgu Ocna; 21, Buda.